

Hammarlin är lektor i journalistik vid Lunds universitet. Hon har tidigare arbetat som journalist på SR och SVT, men är disputerad i etnologi. I avhandlingen *Att leva som utbränd – en etnologisk studie av långtidssjukskrivna* (2008) analyserade hon bland annat hur ordet utbrändhet etablerades i svensk press och vad tidningarnas representation av sjukdom betytt.

Som etnolog hävdar jag ofta att skvaller är ett sätt att bry sig om de små och vardagsnära dimensionerna. Skvallret visar att man räknas och är intressant eftersom andra talar om en. Men skvaller har också alltid haft en viktig samhällsrelaterad funktion som regimkritik och som information om sådant man inte får men anser sig behöva information om. Hammarlin ger exempel på det från bland andra 1700-talets Paris och Stockholm och visar på stora likheter mellan då och nu. Skvaller kan naturligtvis också vara förödande för den som utsätts för det, något de intervjuade i boken kan intyga. De blir felciterade och vantolkade och har, enligt devisen Ingen rök utan eld, vanligtvis inte stora möjligheter att korrigera det som är osant eller missvisande.

Att ha fotografer lurande i buskarna utanför sitt hem, som Hammarlins alla utsatta haft, upplevs självklart som ytterst kränkande. Att inte kunna röra sig fritt i sitt eget hem är kanske något av det mest besvärliga för de utsatta. Håkan Juholt berättar till exempel om hur den ständiga bevakningen tvingade familjen att krypa på golvet för att inte synas för fotograferna utanför – i sitt eget hem!

Journalisterna som skapar medieskandalerna – ibland genom att använda oetiska metoder, citera skvaller och så vidare – hur ser de på sitt förfarande? Ja, kort kan man säga att av Hammarlins undersökning blir det tydligt att, eftersom de utsatta är syndabockar som handlat fel och bör bestraffas, journalisterna inte anser att de själva gör fel. De handlar ju på någon annans uppdrag, och anser att medieskandalen beror på de drabbade själva. Dessutom går försäljningsintresse före altruism, kommers före ideologi, konkluderar Hammarlin. Att sälja sin produkt blir överställt att ta alla etiska hänsyn.

I stormens öga är en vacker och behändig li-

ten bok. Den är välskriven och stringent, men författaren lider beklagligt nog av ”kringsjukan” och byter ut många prepositioner mot det oprecisa och talspråkliga ”kring”, som jag hävdar inte hör hemma i en vetenskaplig text. Det stör min läsning av denna i övrigt läsvärda bok, men är naturligtvis inte avgörande utan endast ett skönhetsfel. Dock är jag mer undrande inför syftet med studien. Är det inte ganska självklara och förväntade resultat Hammarlin presenterar, det vill säga att de som drabbas av mediedrev mår väldigt dåligt och får sina liv påverkade på ett mycket negativt sätt, kanske så negativt att de börjar lida av social fobi? Jag känner mig lite besviken på resultaten, men menar ändå att *I stormens öga* är välgjord och därför läsvärd.

Agneta Lilja, Huddinge

Lisa Wiklund & Jenny Damberg: *Som hon drack. Kvinnor, alkohol och frigörelse*. Bokförlaget Atlas, Stockholm 2015. 212 s. ISBN 978-91-7389-498-2.

1977 togs, efter tolv år, mellanölet bort från livsmedelsbutikerna för att säljas på systembolaget i stället. Det ansågs som ett stort ungdomsfylleriproblem att ett öl starkare än pilsner skulle säljas så lättåtkomligt. Dock var väl många ungdomars erfarenhet att det knappast var mellanölet som var boven utan det gamla hederliga brännvinet. Ingen i min bekantskapskrets drack mellanöl under gymnasieåren 1967–1970. Ingen! Endera drack man inte alls eller så drack man *Vino Tinto*, *Vin rouge d’Algerie* eller *Villa Franca* (kvinnor), vilket var starkare än mellanöl, eller så drack man grogg på billig sprit och söt läsk (män från arbetarklassmiljö), vilket var mycket starkare än mellanöl. Mellanöl drack jag första gången i Uppsala hösten 1970 och jag skulle vilja påstå att det var en typisk studentdryck. Protesterna mot att ta bort mellanölet var många, men det hjälpte inte, epoken var över. Många slutade dricka öl och gick över till vin eller sprit, andra nöjde sig med starköl, men

missbedömde hur många öl de tålde med kraftiga fyllor som resultat. I mitt minne var det rätt stökigt på studentpubarna ett bra tag efter mellanölets avskaffande, så någon alkoholsanerande effekt hade inte förbudet. Starkölet tog över och mellanölet var mer eller mindre borta för alltid. Jag kan inte komma ifrån känslan att mellanölet var lite kvinnligt kodat. Starköl var definitivt till för män.

När jag för en tid sedan nämnde för en kollega, att min far berättat att starköl under motbokstiden såldes endast på apotek, blev jag inte trodd. Men så var det, det står i svart på vitt i Lisa Wiklunds & Jenny Damberg's nyutkomna bok *Som hon drack*. Boken som är resultatet av ett samarbete mellan en etnolog (Wiklund) och en frilansjournalist (Damberg) är en historisk betraktelse av kvinnors alkoholbruk i Sverige. Författarna visar övertygande att det av alla de kulturella förbud som finns blir tydligt att kvinnor och alkohol inte hör ihop. I de traditions-samlade arkiven, vilka började sin systematiska dokumentation om folkkulturen kring sekelskiftet 1900 menar jag att kvinnor och alkohol länge var en icke-fråga. Kvinnor använde inte alkohol och tillfrågades därför inte i ämnet. Jag minns från arkivet i Uppsala (ULMA), när jag började arbeta där 1976, att det särskilt påpekades om upptecknaren Vivi Wendin från Valbo i Gästrikland, att hon skrev om ”nya” ämnen, bland annat just om kvinnor och deras alkoholbruk. Det ansågs att det var hennes handledare på arkivet, Wolter Ehn, som tillät detta djärva skrivande!

De kvinnor som föddes under 1900-talets första tre årtionden var i stort sett förhindrade att dricka någon som helst alkohol då främlingar såg på, exempelvis på en restaurang, ett café eller i en park och liknande. Att röka och/eller dricka offentligt kunde få mycket negativa konsekvenser för en kvinna, som hade sitt rykte att beakta. Det var starkt förknippat med till exempel prostitution och nattligt depraverat nöjesliv.

Den generation jag själv tillhör, den som föddes åren efter andra världskriget, har haft en betydligt större frihet, men det förväntas fortfarande av kvinnor att de är måttliga och att de helst inte dricker i fel sällskap eller på fel plats.

Många män, även missbrukande, tycker att det är både förkastligt och föraktligt med drickande kvinnor. Trots att de själva dricker anser de det opassande för kvinnor.

Jag är ett barn av den skötsamma arbetarklassen och under min uppväxt på 1950- och 1960-talen kom jag endast perifert i kontakt med alkohol i hemmet. Min far var – som så många andra skötsamma arbetare – pragmatisk nykterist. Han drack inte mycket och aldrig annat än i festsammanhang. Detsamma gällde även de övriga vuxna männen i min närmaste omgivning. Kvinnor i min värld drack inte alls eller endast en liten likör till kaffet vid mycket högtidliga tillfällen. Detta gäller Sverige, men på många andra ställen i Europa drack kvinnor både vin och drinkar (gin & tonic) mitt på blanka eftermiddagen utan att det ansågs opassande eller som ett problematiskt beteende. Dessa kvinnor tillhörde dock inte bara en värld där alkohol inte var tabu, utan även en mer privilegierad samhällsklass än arbetare. Kvinnorna kunde konsumera alkohol utan att förlora i respekt, men de hade då i stället andra kulturella förbud att hålla sig till.

I Sverige var tillgången på alkohol under en stor del av 1900-talet starkt begränsad genom motboken som reglerade den legala alkoholkonsumtionen mellan åren 1922 och 1955. Motboken var starkt könssegregerande: män fick köpa dubbelt så mycket alkohol som kvinnor och gifta kvinnor fick inte köpa någon alls! Motbokssystemet har haft en enorm betydelse för att skapa och uppehålla de kulturella förbuden mot kvinnors drickande. Och dessa förbud försvann inte med motboken. När jag växte upp hörde det till en flickas uppfostran att lära sig att det inte var bra att visa sig på Systembolaget. (Min mormor f. 1904 var där en (!) gång. Det var 1972 då morfar avlidit och hon skulle ha den sedvanliga glöggen. Strax därefter upptäckte hon att ICA sålde alkoholfri glögg och då köpte hon den där i fortsättningen!)

I vår tid är det accepterat att kvinnor använder alkohol, men det finns fortfarande en diskurs som säger att kvinnor bör var måttliga och dricka under kontrollerade former. Det är alltså ännu det kvinnliga bruket av alkohol som pro-

blematiseras. Kvinnor dricker, enligt många rapporter, hemma, eftersom det är stigmatiserande för dem att använda alkohol i offentligheten. Kvinnor som dricker hemmavid är utanför kontroll och tros därför vara utsatta för särskilda faror. Lättillgängligheten till alkohol är en fara, en annan är lådvinnerna, som anses locka just kvinnor i fördärvet. Resonemangen, som är mycket könssegregerande och hierarkiska för mina tankar till etnocentriska, antropologiska studier av ”de andra”, de som inte klarar moderniteten, de som inte kan stå emot utan faller mellan kategorier.

Men trots alla larmrapporter om kvinnors drickande är det männen som konsumerar mest alkohol, inte kvinnorna. Män dricker faktiskt dubbelt så mycket som kvinnor. Lågutbildade män dricker mer än högutbildade, medan lågutbildade kvinnor dricker mindre än högutbildade. Men mest intressant är ändå att alkoholkonsumtionen i Sverige minskar sedan 2004, detta trots en liberalare alkoholpolitik där inte minst nät-handel och egenimport av vin och öl är exempel på ökad tillgänglighet. Hembränningen, som ännu under min studenttid på 1970-talet var en viktig möjlighet att få tag i billig sprit, är väl en både omodern och onödig företeelse idag, eller?

Kvinnors drickande är alltså, visar författarna, kringgärdat av oskrivna regler och dessa tycks vara bestående trots att statistiken visar att problemen inte riktigt är av den dignitet som förbuden gör gällande. Även om kvinnor dricker betydligt mindre än män och även om lådvinnerna inte har medfört större alkoholberoende är kvinnor utpekade som särskilt utsatta. Då är det intressant att konstatera ytterligare en koppling som gärna görs, nämligen den mellan alkohol och (kvinnlig) sexualitet. Det finns en seglivad föreställning om att den kvinna som utsätts för sexuella övergrepp själv bidrar till brottet genom att vara berusad (och ”utmanande” klädd). Detsamma gäller inte männen. För dem kan det i stället vara förmildrande att de var berusade när övergreppen begicks. Då kan de ursäktas med att de inte förstod vad de gjorde eller att de inte uppfattade att kvinnan sa nej eller kanske ännu bättre: att de helt enkelt inte minns vad de gjorde.

Wiklund & Damberg har åstadkommit en både rolig, informativ och nyttig bok som jag rekommenderar till läsning. Men det är också en angelägen sammanställning av könsfördomar och åtskillnadsskapande mellan könen idag 2016. Som sådan är boken en sorglig påminnelse om hur sakta det går med jämställdheten och erkännandet av kvinnans lika rätt.

Agneta Lilja, Huddinge

Carina Lidström: *Berättare på resa. Svenska resenärers reseberättelser 1667–1829*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2015. 646 s., ill. ISBN 978-91-7331-694-1.

Resor av allehanda slag ger inte så sällan resultat i form av berättelser, ibland rapsodiska och kanske lite pliktskyldiga historier från det senaste semesteräventyret inför den närmaste vänkretsen, ibland i form av detaljrika och intrikata iakttagelser av mer systematisk karaktär inför en större läsar- eller åhörarskara. Reseberättelser kan ha olika funktioner, och resenären kan ha ett mer eller mindre uttalat syfte med sin resa.

Även berättelsen som sådan kan sorteras in i olika litterära genrer. Reseberättelsen och resenären ägnas även ett relativt stort akademiskt intresse inom olika vetenskapliga discipliner, till exempel inom idé- och lärdomshistoria och litteraturvetenskap. I den sistnämnda genren ser vi nu ett mycket omfattande och ambitiöst verk av Carina Lidström vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap vid Örebro universitet. Lidström fokuserar på perioden 1667–1829, från den senare halvan av den svenska stormaktstiden till och med senromantiken.

Periodindelningen motiveras av författaren med ett mycket praktiskt argument, nämligen med utgångspunkt i den systematiska katalogen vid Kungliga biblioteket i Stockholm, där reseberättelser som publicerats under denna period finns noterade. Enligt Lidström lär det inte finnas några tryckta reseberättelser skrivna av svenska resenärer i bok- eller broschyrform före 1667, och den bortre tidsgränsen motiveras med det